

Επιστημονικές Εργασίες

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

SOCIAL CAPITAL, GENDER AND SPORT

Καμπερίδου Ε.¹, Παπαδοπούλου Σ.Δ.²

1. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
2. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού

I. Kamberidou¹, S.D. Papadopoulou²

1. National & Kapodistrian University of Athens, School of Physical Education & Sport Science
2. Aristotle University of Thessaloniki, School of Physical Education & Sport Science

Περίληψη

Η εργασία αυτή προβαίνει σε μια ανασκότηση των θεωρητικών προσεγγίσεων περί κοινωνικού κεφαλαίου, γεφυρωποιού και αποκλειστικού, με σκοπό την προσέγγιση της κοινωνικής περιοχής του αθλητισμού και του φύλου υπό την οπτική της ανάλυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και κατ' επέκταση τη συμβολή της αθλήτριας στην παραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου. Η διεθνής βιβλιογραφία στο θέμα «ο αθλητισμός ως κοινωνικό κεφάλαιο» μολονότι περιορισμένη, αποδεικνύει ότι όσο ισχυρότερο είναι το κοινωνικό κεφάλαιο που αποκτάται στο πεδίο του αθλητισμού, τόσο διευκολύνεται και προωθείται η κοινωνική ενσωμάτωση. Στις μέχρι τώρα εργασίες για το κοινωνικό κεφάλαιο έχει παραμεληθεί και η παράμετρος φύλο. Η έρευνα της έμφυλης διάστασης του

Abstract

This paper explores the concept of social capital – bridging and exclusive – so as to apply it as an analytical category to sport and gender, and subsequently the female athlete's contributions in social capital production. International research on sport as social capital, although limited, indicates that sport promotes social inclusion. Research on the gender dimension of social capital, although limited, shows that women have been playing a major role in social capital production. Social capital refers to the collective value of social networks, the elimination of social exclusions, respect for ethnic, racial and gender diversity, among other things. In conclusion, it is essential to incorporate the gender perspective, and especially the role of the female athlete, in the discussions on social

Αλληλογραφία

Ειρήνη Καμπερίδου

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής
και Αθλητισμού.

Εθνικής Αντιστάσεως 41,
Δάφνη, 172 37 Αθήνα
Τηλ.: 210-7276093

E-mail: ikamper@phed.uoa.gr
irene.kamberidou@ecwt.eu

Correspondence

Irene Kamberidou

National & Kapadistrian University of Athens,
School of Physical Education & Sport Science, Faculty
Dept. of Theoretical & Social Sciences,

Ethnikis Antistaseos 41,
Dafne, 172 37 Athens, Greece
Tel. +210-7276093

E-mail: ikamper@phed.uoa.gr
irene.kamberidou@ecwt.eu

κοινωνικού κεφαλαίου, μολονότι περιορισμένη, δείχνει ότι οι γυναίκες παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου. Το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται στη συλλογική αξία των κοινωνικών δικτύων, στην άρση των κοινωνικών αποκλεισμών, που αφορούν την έμφυλη, εθνική και φυλετική πολυμορφία (diversity), μεταξύ άλλων. Συμπερασματικά, είναι απαραίτητο να συμπεριληφθεί η διάσταση του φύλου και ειδικά ο ρόλος της αθλήτριας στις συζητήσεις για το κοινωνικό κεφάλαιο. Η έμφυλη διάσταση λειτουργεί ως «κοινωνική κόλλα», ως *ανεκμετάλλευτη πηγή κοινωνικής ενέργειας* που συμβάλλει δυναμικά στην αναγνώριση και την ενεργοποίηση κοινωνικών διεργασιών.

Λέξεις-κλειδιά: γεφυροποιό και αποκλειστικό κοινωνικό κεφάλαιο, «κοινωνική κόλλα», έμφυλη διάσταση, αθλητισμός, φύλο, γυναίκες, κοινωνικά δίκτυα.

Εισαγωγή

Η διεθνής βιβλιογραφία στο θέμα «ο αθλητισμός ως κοινωνικό κεφάλαιο» (Putnam 2000; Tonts, 2005; Kamberidou & Patsadaras 2007; Nicholson & Hoye, 2008), μολονότι περιορισμένη, αποδεικνύει ότι όσο ισχυρότερο είναι το κοινωνικό κεφάλαιο που αποκτάται στο πεδίο του αθλητισμού, τόσο διευκολύνεται και προωθείται η κοινωνική ενσωμάτωση. Παρατηρείτε επίσης, ότι οι γυναίκες παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (Lowndes, 2000; Molyneux, 2002; Λεοντσίνι 2010; Kamberidou, 2012a, 2012b).

Το κοινωνικό κεφάλαιο, πρωτεύων και απαραίτητος συντελεστής ανάπτυξης, θεωρείται *πυρηνική έννοια* στην κοινωνιολογία, στην πολιτική επιστήμη, στην επιστήμη της συμπεριφοράς και στην οικονομία, αλλά αποτελεί σχετικά καινούργια έννοια στον αθλητισμό. Διερευνώντας τη συνάφεια του αθλητισμού και του κοινωνικού κεφαλαίου, παρατηρείται ότι θε-

capital. The gender dimension provides the 'social glue' or *untapped energy source* that contributes dynamically in acknowledging and activating social processes.

Key-words: *bridging and exclusive social capital, "social glue", gender dimension, sport, gender perspective, women, social networks.*

ωρητικά και πρακτικά ο αθλητισμός προσδιορίζεται ως «γεφυροποιό-έμμεσο» (Putnam, 2000) κοινωνικό κεφάλαιο που προωθεί την κοινωνική ενσωμάτωση και ισότητα (Kamberidou & Patsadaras 2007; Nicholson & Hoye, 2008; Walseth 2008). Ταυτόχρονα, προσεγγίζεται και ως κοινωνική περιοχή που αναπαράγει «περιοριστικό-αποκλειστικό» (Putnam, 2000) κοινωνικό κεφάλαιο ή ακόμα και *σκοτεινό* κοινωνικό κεφάλαιο, δεδομένου ότι η πολιτική του αθλητισμού δεν συντελεί πάντοτε στην πρόοδο –λαμβάνοντας υπόψη την εμπορευματοποίηση, το ντόπινγκ, τη φυλετική βία στα γήπεδα, τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των ολυμπιακών έργων, την αφαίρεση της εθνικής ταυτότητας του «παγκόσμιου αθλητή-μετανάστη» (Maguire, 2004), την απώλεια αυτού του αθλητικού δυναμικού στη χώρα προέλευσης και την κραυγαλέα γυναικεία υποεκπροσώπηση στους αθλητικούς θεσμούς (αθλητική ιεραρχία-θεσμική ηγεσία, πχ. ΔΟΕ). Για παράδειγμα, από τα 110 μέλη της ΔΟΕ σήμερα, μόνο τα 19 είναι γυναίκες! Οι γυ-

ναίκες υποεκπροσωπούνται και στις εθνικές ολυμπιακές επιτροπές (NOCs) και σε διεθνείς αθλητικές ομοσπονδίες (IFS), μολονότι στους Ολυμπιακούς του Λονδίνου το 2012 το ποσοστό της γυναικείας συμμετοχής έφτασε περίπου 44.2%, συμμετοχή-ρεκόρ (Kamberidou 2012b). Απώλεια κοινωνικού κεφαλαίου αποτελεί και η υποεκπροσώπηση του γυναικείου αθλητισμού στα Μ.Μ.Ε σε Ευρώπη, Αμερική και Αυστραλία (Καμπερίδου 2012). Ερευνητικά αποτελέσματα τεκμηριώνουν ότι η υποεκπροσώπηση των γυναικείων αγώνων στα ΜΜΕ έχει οδηγήσει στην υποβάθμιση του γυναικείου αθλητισμού και στην παρεμπόδιση της ανάπτυξής του, ειδικά στις Η.Π.Α., όπου η τηλεοπτική κάλυψη των γυναικείων αγώνων, σύμφωνα με έρευνα των Messner, Cooky, Hextrum και Nyad (2010), είναι λιγότερη από ότι ήταν πριν από 20 χρόνια!

Μια ανασκόπηση των ερευνητικών δεδομένων αποκαλύπτει ότι όπου ανθεί το κοινωνικό κεφάλαιο το αποτέλεσμα είναι ότι τα άτομα, οι κοινότητες και τα έθνη ακμάζουν οικονομικά (Lowndes, 2000; Onyx & Bullen, 2000; Molyneux, 2002; Putnam, 2004; Tillie, 2004; Walseth 2008). Το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται στη συλλογική αξία των κοινωνικών δικτύων, στην άρση των κοινωνικών αποκλεισμών, στην άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων, στους συγκολλητικούς δεσμούς, καθώς και στις κοινές νόρμες, αξίες και στάσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων (Bourdieu, 1983, 1986; Coleman, 1988; Cohen & Prusak, 2001). Χαρακτηρίζεται ως πόρος, ο οποίος πηγάζει από τη συλλογική δράση (πολιτοφοροσύνη, εθελοντισμός). Αναγνωρίζεται ως παράγοντας κοινωνικής και οικονομικής ευημερίας και αναδεικνύεται ότι κοινότητες με καλή προσφορά κοινωνικού κεφαλαίου παρου-

σιάζουν χαμηλότερη εγκληματικότητα και πετυχαίνουν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής πρόνοιας, πχ. παιδείας, υγείας (Putnam, 1993, 2000; Christoforou, 2003; Tillie, 2004; Massey & Aysa 2005).

Από την άλλη πλευρά, θεωρητικοί και κοινωνικοί επιστήμονες τονίζουν επίσης, ότι το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να ενισχύσει αποκλειστικές ταυτότητες, ομογενείς ομάδες, κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμούς (Putnam, 1993, 2000; Cohen & Prusak, 2001; Λεοντίσινι 2010). Για παράδειγμα, κοινωνικές ομάδες με υψηλό ποσοστό κοινωνικού κεφαλαίου, όπως αθλητικές ομοσπονδίες και αθλητικοί θεσμοί σαν τη Δ.Ο.Ε. διαθέτουν τη δύναμη, τα μέσα ή ακόμα και τα κίνητρα για να ασκήσουν πρακτικές και πολιτικές περιθωριοποίησης και αποκλεισμού. Ενδεικτικό παράδειγμα, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί η γυναικεία υποεκπροσώπηση στους αθλητικούς θεσμούς.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η προσέγγιση της κοινωνικής περιοχής του αθλητισμού και του φύλου υπό την οπτική της ανάλυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και κατ' επέκταση τη συμβολή της αθλήτριας στην παραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου.

Θεωρίες και σύγχρονος διάλογος: αποκλειστικό και γεφυρωσιό κοινωνικό κεφάλαιο

Ως έννοια και σύλληψη, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν αποτελεί κάτι καινούργιο. Θεωρητικοί και κοινωνικοί επιστήμονες, κτίζοντας πάνω στις θεωρίες των Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim κ.ά., διαπραγματεύτηκαν το θέμα του κοινωνικού κεφαλαίου (Καμπερίδου 2012). Ο Pierre Bourdieu (1983, 1986) θεωρείται πρωτοπόρος επειδή διέβλεψε τα μεθοδολογικά πλαίσια και τις ορολογίες, όπως

κοινωνικό κεφάλαιο, πολιτιστικό κεφάλαιο και συμβολικό κεφάλαιο, δίνοντας έμφαση στον ρόλο της πράξης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ο Coleman (1988) ανέπτυξε και εκλαϊκείωσε την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, αλλά το έτος 2000 απέκτησε εκτεταμένη κοινωνική αναγνώριση, μετά την κυκλοφορία του βιβλίου του Robert Putnam (2000) *“Bowling alone: The collapse and revival of American community”*. Στο έργο αυτό αναφέρονται όλοι οι ερευνητές/τριες που εξετάζουν το θέμα του κοινωνικού κεφαλαίου και εκείνοι που πραγματεύονται το φύλο και τον αθλητισμό υπό την οπτική αυτής της ανάλυσης (Lowndes, 2000; Molyneux, 2002; Paraskevoopoulos, 2001; Christoforou, 2003; Tillie, 2004; Massey & Aysa 2005; Walseth 2008).

Τα συστατικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου, σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση του Putnam (2000), είναι η εμπιστοσύνη, τα υποστηρικτικά δίκτυα και οι κοινές αξίες και νόρμες. Υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελείται ταυτόχρονα από ατομικά και συλλογικά στοιχεία. Στα συλλογικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου αναφέρει αθλητικούς συλλόγους, μη κυβερνητικές οργανώσεις και εθελοντικούς οργανισμούς. Όσον αφορά στα ατομικά στοιχεία του κοινωνικού κεφαλαίου, υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά δίκτυα παρέχουν στα μέλη τους φιλίες/γνωριμίες/επαφές για το προσωπικό τους όφελος. Συνεπώς, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα «δημόσιο καλό» και «προσωπικό καλό» (Putnam, 2000). Στην προσέγγιση του Putnam (2000) το κοινωνικό κεφάλαιο ανήκει στις κοινότητες, και όχι στις κοινωνικές τάξεις, όπως υποστηρίζει ο Bourdieu (1986), δηλαδή προσεγγίζεται ως ιδιοκτησία της κοινότητας και όχι των απόμων αποτελεί την αποκαλούμενη “social

glue” (Adkins, 2005), την κοινωνική κόλλα που κρατάει μαζί τις κοινωνίες, δημιουργώντας ένα συλλογικό «εγώ» και συλλογικά οφέλη. Καταλήγει ότι η συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους αποτελεί μια λύση για την κοινωνική ενσωμάτωση, επειδή ο αθλητισμός κτίζει κοινωνικό κεφάλαιο, και ειδικά ο ομαδικός αθλητισμός, επειδή η ομαδικότητα υπονοεί κοινούς στόχους (νίκη) και γενική αμοιβαιότητα (γεφυροποιό κοινωνικό κεφάλαιο).

Για λόγους ανάλυσης ο Putnam (2000) εισάγει/επινοεί δύο όρους, το «περιοριστικό-αποκλειστικό κοινωνικό κεφάλαιο» και το «γεφυροποιό-έμμεσο κοινωνικό κεφάλαιο» για να περιγράψει δύο διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχουν δύο κατηγορίες κοινωνικού κεφαλαίου ή ότι τα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να καταγραφούν ως γεφυροποιά ή ως αποκλειστικά. Για τον Putnam (2000) όλα τα κοινωνικά δίκτυα διαθέτουν μείγματα ή διαστάσεις γεφυροποιού και αποκλειστικού κοινωνικού κεφαλαίου και πάντοτε υπάρχει χώρος και ανάγκη στις κοινωνίες και για τα δύο.

Η έμφυλη διάσταση: Ο αθλητισμός «κτίζει» γεφυροποιό και αποκλειστικό κοινωνικό κεφάλαιο

Στις μέχρι τώρα μελέτες για το κοινωνικό κεφάλαιο έχει παραμεληθεί η παράμετρος φύλο και για τον λόγο αυτόν ερευνητές συχνά αποκαλούν τη θεωρία του Putnam *gender-blind*, δηλαδή τυφλή ως προς το φύλο (O'Neill & Gidengil, 2005; Adkins, 2005; Καμπερίδου 2012). Ο Putnam έχει δεχτεί έντονη κριτική ειδικά για τη έλλειψη αναλύσεων που αφορούν δομικές ανισότητες και σχέσεις εξουσίας. Παραταύτα, το έργο του Putnam (2000) έχει συμβάλει δυναμικά στην έρευνα για το κοινωνικό κεφάλαιο. Όπως προαναφέρεται, στο

έργο αυτό παραπέμπουν, μέχρι σήμερα, όλοι οι ερευνητές που εξετάζουν το θέμα του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς και εκείνοι που πραγματεύονται το φύλο υπό την οπτική της εν λόγω ανάλυσης.

Η έρευνα της έμφυλης διάστασης του κοινωνικού κεφαλαίου, μολονότι περιορισμένη, δείχνει ότι οι γυναίκες παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνικο-οικονομική ευημερία, συνδράμουν στην ανάπτυξη του γεφυροποιού κοινωνικού κεφαλαίου, ειδικά στις κοινότητες και σε τοπικά επίπεδα. Συμμετέχουν περισσότερο από τους άνδρες σε εθελοντικές δραστηριότητες, άτυπα κοινωνικά δίκτυα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, συλλόγους, κοινωνικά κινήματα κ.ά. (Lowndes, 2000; Molyneux, 2002; Adkins, 2005; Walseth 2008; Λεοντσίνη, 2010).

Όσον αφορά στην έμφυλη διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου στον αθλητισμό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εμπειρική έρευνα της Walseth (2008) η οποία δείχνει ότι οι αθλητικοί σύλλογοι αποτελούν «αρένες» για το γεφυροποιό κοινωνικό κεφάλαιο των μεταναστών. Η Walseth (2008) εξέτασε τις εμπειρίες 15 αθλητριών στη Νορβηγία, ηλικίας 16-25 ετών, οι οποίες ήταν μέλη αθλητικών συλλόγων και μετανάστριες δεύτερης γενιάς από την Τουρκία, το Πακιστάν, το Μαρόκο, το Ιράν, τη Συρία, την Γκάμπια και το Κόσσοβο. Οι αθλήτριες –όλες κάτοικοι περιοχών του Όσλο με μεγάλο ποσοστό μεταναστών– εντάχθηκαν σε αθλητικούς συλλόγους σε ηλικία 9-12 ετών. Συγκεκριμένα, η Walseth (2008) προσεγγίζει το ερώτημα αν ο αθλητισμός *κτίζει* κοινωνικό κεφάλαιο. Θέτει το ερώτημα αν η συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους οδηγεί στην παραγωγή γεφυροποιού κοινωνικού κεφαλαίου ή στη δημιουργία και ενίσχυση του αποκλειστικού κοινωνικού κεφαλαίου.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, παρατηρήθηκαν και οι δύο διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου, ότι δηλαδή **ο αθλητισμός κτίζει γεφυροποιό και αποκλειστικό κοινωνικό κεφάλαιο.**

Αναλυτικότερα, εξετάζοντας την έρευνα της Walseth (2008), παρατηρείται ότι, πρώτον, οι αθλήτριες εξοικειώθηκαν με τις διαφορετικές κουλτούρες, τα ήθη και τα έθιμα των συμπαικτριών τους (γεφυροποιό), γεγονός που συμβάλλει στη κοινωνική ενσωμάτωση. Δεύτερον, μολονότι οι αθλητικοί σύλλογοι συνέβαλαν στην προώθηση του γεφυροποιού κοινωνικού κεφαλαίου, και ειδικά στην τοπική ενδυνάμωση των αθλητριών, ο ρόλος τους στη γεφυροποίηση των κοινωνικών τάξεων και του χάσματος μεταξύ μεταναστών και μη μεταναστών (Νορβηγών) υπήρξε περιορισμένος. Τρίτον, ο αθλητικός σύλλογος αποτέλεσε αρένα και για την ενδυνάμωση της ομοιογένειας (αποκλειστικό), δηλαδή των ήδη καθιερωμένων φιλιών και ομοιοτήτων: οι αθλήτριες ανήκαν στο κοινωνικό καθεστώς των μεταναστών, σε συγκεκριμένη ομάδα και συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Η επικέντρωση στις ομοιότητες μεταξύ των αθλητριών έπαιξε ρόλο στη δημιουργία και την ενίσχυση του αποκλειστικού κοινωνικού κεφαλαίου. Ακολούθως, η Walseth (2008) επιβεβαίωσε το συμπέρασμα του Putnam (2000), σύμφωνα με το οποίο οι κοινωνικές ομάδες/τα κοινωνικά δίκτυα διαθέτουν και τις δύο διαστάσεις κοινωνικού κεφαλαίου. Τέταρτον, στις συνεντεύξεις και συζητήσεις για τα οφέλη του αποκλειστικού κοινωνικού κεφαλαίου, οι 15 αθλήτριες επικεντρώθηκαν στην κοινωνική υποστήριξη-ενδυνάμωση που τους παρείχε. Τόνισαν ότι η αθλητική συμμετοχή οδήγησε στη δημιουργία ενός ευρύτερου κοινωνικού δικτύου, γιατί ανέπτυξαν καινούργιους

δεσμούς χάρι στην αθλητική συμμετοχή (αποκλειστικό). Ωστόσο, αυτοί οι δεσμοί υπήρξαν πιο επιφανειακοί από εκείνους που καλλιιεργήθηκαν στους αθλητικούς συλλόγους (γεφυροποιό). Διακρίνονται περισσότερο ως γνωριμίες και όχι ως φιλίες. Εντούτοις, και αυτές οι κοινωνικές σχέσεις είχαν οφέλη. Προσέφεραν κοινωνική κινητικότητα, δηλαδή αυτά τα κοινωνικά δίκτυα βοήθησαν τις αθλήτριες στην εύρεση εργασίας, στην επαγγελματική εξέλιξη κ.ά.

Η συμβολή του ομαδικού αθλητισμού στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι τα αποτελέσματα της έρευνας της Walseth (2008) έδειξαν ότι το γεφυροποιό κοινωνικό κεφάλαιο δεν συνέβαλε στην κοινωνική κινητικότητα/επαγγελματική εξέλιξη των αθλητριών. Ίσως επειδή οι αθλήτριες που συμμετείχαν στην παραπάνω έρευνα ήταν πολύ νέες (16-25 ετών) και ήταν και κάτοικοι μη-προνομιούχων περιοχών (συννοικιών μεταναστών). Ως επακόλουθο, συμμετείχαν σε τοπικούς αθλητικούς συλλόγους που δεν συμμετείχαν οι Νορβηγοί ή οι μη-μετανάστες έτσι ώστε να επιτευχθεί η γεφυροποίηση (επαφές/φιλίες) με Νορβηγούς ή γηγενή πληθυσμό.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η μελέτη της Walseth (2008) επικεντρώθηκε στα προσωπικά/ατομικά οφέλη των αθλητριών και όχι στην προσφορά των αθλητριών ή των αθλητικών συλλόγων στις κοινότητες. Ενώ, σύμφωνα με τη θεωρία του Putnam (2000), οι αθλητικοί σύλλογοι συμβάλλουν/προσφέρουν στην κοινότητα και η τελευταία αποκτά οφέλη από το κοινωνικό κεφάλαιο των συλλόγων (αθλήτες/αθλήτριες). Ο Putnam (2000) υπο-

στηρίζει ότι ο ομαδικός αθλητισμός συμβάλλει στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου επειδή η ομαδικότητα σημαίνει κοινούς στόχους (νίκη) και γενική αμοιβαιότητα (generalized reciprocity). Εν ολίγοις, συμβάλλει στη δημιουργία του γεφυροποιού κοινωνικού κεφαλαίου. Η καλλιέργεια της νόρμας της γενικής αμοιβαιότητας αποτελεί σημαντικό στοιχείο στον ομαδικό αθλητισμό. Ο Putnam (2000) κάνει τη διάκριση μεταξύ της γενικής αμοιβαιότητας και της συγκεκριμένης αμοιβαιότητας (specific reciprocity). Για παράδειγμα, αυτό διαφαίνεται από τη φράση: «Θα κάνω αυτό για εσένα, εφόσον εσύ κάνεις αυτό για εμένα», ενώ η νόρμα της γενικής αμοιβαιότητας (generalized reciprocity) είναι: «Θα κάνω αυτό για εσένα χωρίς να περιμένω κάτι συγκεκριμένο, με την πεποίθηση ότι κάποιος άλλος κάποια στιγμή θα κάνει κάτι και για εμένα» (Putnam, 2000).

Σαφέστατα, η νόρμα της συγκεκριμένης αμοιβαιότητας δεν μπορεί να λειτουργήσει στον αγωνιστικό αθλητισμό, δηλαδή ότι «θα σε βοηθήσω τώρα, υπό τον όρο ότι θα με βοηθήσεις μετά». Η επιτυχία μιας ομάδας εξαρτάται από την ικανότητα του αθλητή / της αθλήτριας να συνεργάζεται. Για παράδειγμα, εάν ένας αθλητής / μια αθλήτρια δεν εμφανιστεί στην προπόνηση ή στον αγώνα, αυτό θα έχει σοβαρά επακόλουθα σε ολόκληρη την ομάδα. Απαιτείται η επικέντρωση στη συλλογικότητα/ομαδικότητα, κάτι που αποτελεί σημαντικό στοιχείο ενός αγώνα, όπως σημαντικό στοιχείο αποτελεί και η ύπαρξη ενός αντιπάλου ή –σύμφωνα με τον Putnam (2000)– ενός «εχθρού» (enemy), δηλαδή η διάσταση του αποκλειστικού κοινωνικού κεφαλαίου. «Το αποκλειστικό κεφάλαιο είναι καλό για να τα βγάξεις πέρα (getting by), αλλά το γεφυροποιό

είναι κρίσιμο για να πας μπροστά (getting ahead)», υπογραμμίζει ο Putnam (2000), προσθέτοντας ότι το γεφυρωσιό κοινωνικό κεφάλαιο συμβάλλει στην κοινωνική ενσωμάτωση, ενώ το αποκλειστικό δημιουργεί ανταγωνιστικότητα (antagonisms). Εδώ παρατηρείται ότι ο Putnam (2000) δίνει μεγαλύτερη «αξία» στο γεφυρωσιό κοινωνικό κεφάλαιο παρά στο αποκλειστικό, ειδικά με τη χρήση του αγγλικού όρου *antagonisms* (ανταγωνισμός) αντί για *competitiveness* (άμιλλα) (Καμπερίδου 2012).

Συμπεράσματα

Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι ο αθλητισμός κτίζει κοινωνικό κεφάλαιο-γεφυρωσιό και αποκλειστικό. Αναδεικνύεται επίσης, ότι η διάσταση του φύλου πρέπει να συμπεριληφθεί στην έρευνα για το κοινωνικό κεφάλαιο. Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει και ο ρόλος του γυναικείου αθλητισμού στην παραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου. Ακολούθως είναι απαραίτητο να εξεταστεί ο ρόλος της αθλήτριας, στην παραγωγή κοινωνικού κεφαλαίου. Η γυναικεία συμμετοχή αποτελεί την «κοινωνική κόλλα»· *ανεκμετάλλευτη πηγή* κοινωνικής ενέργειας που συμβάλλει δυναμικά στην αναγνώριση και την ενεργοποίηση κοινωνικών διερ-

γασιών. Προτείνεται η ενεργοποίηση και διοχέτευση των αθλητών/αθλητριών σε κοινωνικές δραστηριότητες που προσφέρουν κίνητρα συνεργασίας και κοινωνικής προσφοράς με προκαθορισμένους ρόλους, υποχρεώσεις και δικαιώματα, π.χ. βλέπε μη κυβερνητικές οργανώσεις όπως η Πανελλήνια Ένωση για την Προώθηση των γυναικών στον Αθλητισμό και τα Σπορ (Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ), *Football4Peace*, *Athletes United for Peace*, *PeaceFirst* και *Sport in Society* (Kamberidou, 2012a,b).

Ενδεικτικά, όσον αφορά στην Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η εθελοντική, μη κυβερνητική επιστημονική οργάνωση, που δραστηριοποιείται στη χώρα μας, συμμετέχει δυναμικά στην παραγωγή και αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου με την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών, όλων των ηλικιών, σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες που προωθούν την κοινωνική ένταξη: συμμετοχή στη φυσική δραστηριότητα και τον αθλητισμό· δράσεις ενίσχυσης ευπαθών κοινωνικών ομάδων· επιστημονικά συνέδρια· επιμορφωτικές ημερίδες· παρουσιάσεις βιβλίων· εκπαιδευτικά σεμινάρια (lifestyle coaching κ.ά)· σεμινάρια ψυχικής ενδυνάμωσης (laughter yoga κ.ά)· εκδρομές υγείας και ευεξίας (ιστιοπλοία κ.ά)· κ.ά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adkins, L. (2005). Social capital: the anatomy of a troubled concept. *Feminist Theory*, 6(2), 161-72.
- Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In R. Kreckel (Ed.), *Soziale Ungleichheiten*. Publ. Otto Schwarz & Co, Göttingen, 183-98.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, Publ. Greenwood, NY, USA, 241-58.
- Christoforou, A. (2003). Social capital and economic growth: The case of Greece. 1st PhD Symposium on Social Science Research in Greece, Hellenic Observatory, European Institute & London School of Economics (21/06/2003), http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/Paper_A_Christoforou.pdf

- Cohen, D., & Prusak, L. (2001). *In good company. How social capital makes organizations work*. Harvard Business School Press, Boston, USA.
- Coleman, J.C. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 9(4), 95-120.
- Kamberidou, I. (2012a). Athletes United for Peace: Reconciliation through Sport. *Proceedings of the International Conference Sport as a Mediator between Cultures*, 15-17.9.2011, Israel. ICSSPE, Publ. Hanns-Braun-Strase Friesenhaus, Berlin, 187-202.
- Kamberidou, I. (2012b). New Realms of Agency: Promoting Peace Education and Gender Equity through Sport. In L. Georgescu (Ed.), *Sport Science and Physical Education, Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*. Developed under the Auspices of the UNESCO, Publ. Eolss, Oxford, UK (www.eolss.net).
- Kamberidou, I., & Patsantaras, N. (2007). A new concept in European sport governance: Sport as social capital. *Biology of Exercise*, 3, 21-34.
- Καμπερίδου, Ε. (2012). *Κοινωνικό Φύλο, Κοινωνικό Κεφάλαιο, Πολυπολιτισμικότητα και Αθλητισμός*. Εκδ. Τελέθριο, Αθήνα.
- Λεοντοίνη, Μ. (2010). *Φύλο και κοινωνικό κεφάλαιο*. Εκδ. Κριτική, Αθήνα.
- Lowndes, V. (2000). Women and social capital: A comment on Hall's 'social capital in Britain'. *British Journal of Political Science*, 30, 533-7.
- Maguire, J. (2004). Sport labour migration research revisited. *Sport & Social Issues*, 28(4), 477-82.
- Massey, S.D., & Aysa, M. (2005). Social capital and international migration from Latin America. Expert Group Meeting on International Migration and Development in Latin America and the Caribbean, Mexico City, 02/12/2005, http://www.un.org/esa/population/meetings/IntMigLAC/P04_Massey_Aysa.pdf (last access: 23/08/2011).
- Messner, M.A., Cooky, C., Hextrum, R., & Nyad, D. (2010). Gender in televised sports: News and highlights shows, 1989-2009. University of Southern California, Center for Feminist Research, <http://goo.gl/bgmfw>
- Molyneux, M. (2002). "Gender and the silences of social capital: Lessons from Latin America". *Development & Change*, 33, 167-88.
- Nicholson, M., & Hoye, R. (2008). *Sport and social capital*. Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, UK.
- O'Neill, B., & Gidengil, E. (2005). *Gender and social capital*. Publ. Routledge, NY, USA.
- Onyx, J., & Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *Applied Behavioral Science*, 36(1), 23-42.
- Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ. (2014). Πανελλήνια Ένωση για την Προώθηση των γυναικών στον Αθλητισμό και τα Σπορ. Σκοπός και Στόχοι, <http://www.pepgas.gr/#> (τελευταία πρόσβαση 24/5/2014).
- Putnam, R. (1993). The prosperous community – Social capital and public life. *The American Prospect*, 4(13), 35-42.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Publ. Simon & Schuster, NY, USA.
- Putnam, R. (2004). Education, diversity, social cohesion and social capital. *Proceedings of Meeting of OECD Education Ministers*, 18-19 March, Dublin, Ireland.
- Tillie, J. (2004). Social capital of organizations and their members: Explaining the political integration of immigrants in Amsterdam. *Ethnic & Migration Studies* 30(3), 529-41.
- Tonts, M. (2005). Competitive sport and social capital in rural Australia. *Rural Studies*, 21(2), 137-49.
- Walseth, K. (2008). Bridging and bonding social capital in sport – Experiences of young women with an immigrant background. *Sport, Education & Society*, 13(1), 1-17.